

Joanna Dominiak, Barbara Konecka-Szydłowska

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Zakład Studiów Regionalnych i Lokalnych
dominiak@amu.edu.pl, bako@amu.edu.pl*

Kapitał społeczny w aglomeracji poznańskiej – zmiany w układzie rdzeń–peryferie

Zarys treści: Celem artykułu jest analiza zróżnicowania kapitału społecznego w układzie rdzeń (miasto Poznań)–peryferie aglomeracji poznańskiej i jego zmian w latach 2009–2019. Realizacji głównego celu podporządkowano dwa pytania badawcze: (1) Jaki jest poziom kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej i jakie zmiany zaszły w tym zakresie w latach 2009–2019? (2) Jakie jest zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego w układzie rdzeń–peryferie aglomeracji poznańskiej i czy nastąpiły zasadnicze zmiany w tym zakresie? Badania kapitału społecznego prowadzono w oparciu o dane publikowane i wywiady kwestionariuszowe z mieszkańcami aglomeracji. Wykorzystane w analizie wskaźniki odpowiadają trzem wyróżnionym w literaturze składnikom kapitału społecznego: strukturalnemu, regulatywnemu i behawioralnemu.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, aglomeracja poznańska, rdzeń, strefa peryferyjna

Wprowadzenie

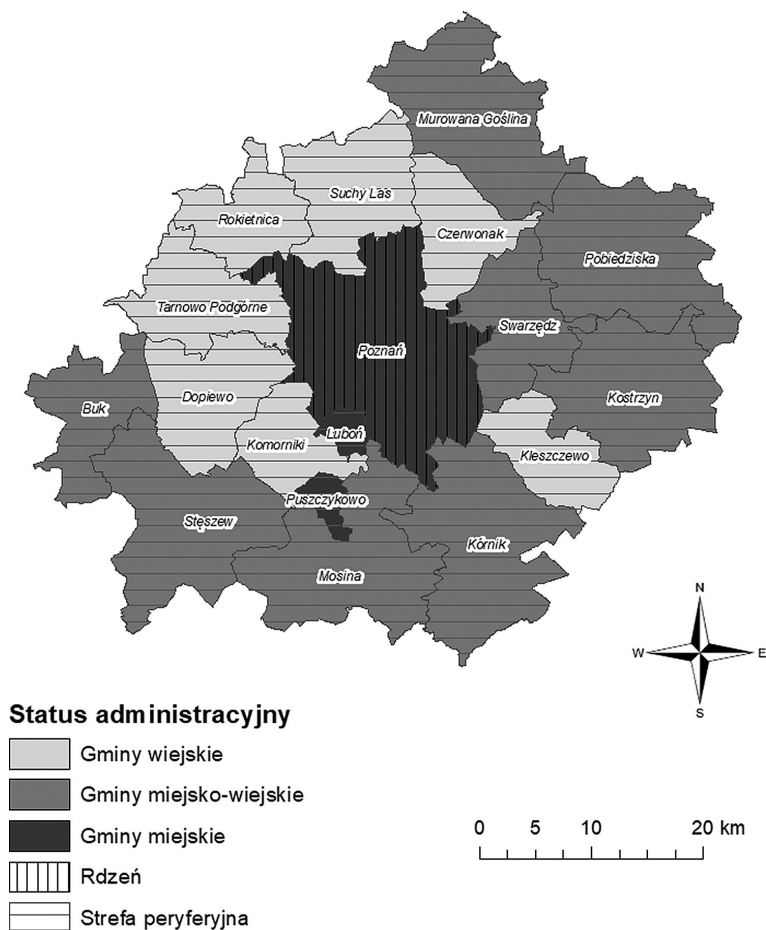
Kapitał społeczny (*social capital*) stanowi współcześnie coraz ważniejszy czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, ze względu na istotną rolę, jaką odgrywa on w procesie przepływu i dyfuzji wiedzy i innowacji (Chojnicki, Czyż 2004, Churski 2008, Dominiak, Konecka-Szydłowska 2012, Churski i in. 2018). Poziom rozwoju kapitału społecznego, podobnie jak innych czynników rozwoju, cechuje się zróżnicowaniem przestrzennym. O ile jednak wysoki poziom rozwoju np. kapitału ludzkiego, infrastruktury jest charakterystyczny dla większych miast, to zwraca się uwagę, że tworzenie więzi będących podstawą dla budowania kapitału społecznego jest procesem łatwiejszym w małych, zamkniętych społecznościach (Dominiak, Konecka-Szydłowska 2012).

Celem artykułu jest analiza zróżnicowania kapitału społecznego w układzie rdzeń (miasto Poznań)–peryferie aglomeracji poznańskiej i jego zmian w latach

2009–2019. Realizacji głównego celu pracy służą odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest poziom kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej i jakie zmiany zaszły w tym zakresie w latach 2009–2019?
2. Jakie jest zróżnicowanie poziomu kapitału społecznego w układzie rdzeń–peryferie aglomeracji poznańskiej i czy nastąpiły zasadnicze zmiany w tym zakresie?

Obszarem badań jest aglomeracja poznańska obejmująca w wymiarze przestrzennym miasto Poznań (powiat grodzki) i otaczający powiat ziemski poznański, powołany w wyniku reformy administracyjnej 1 stycznia 1999 r.¹ Badania ka-

Ryc. 1. Aglomeracja poznańska w układzie rdzeń–strefa peryferyjna

Źródło: opracowanie Martyna Burchardt.

¹ Tak wydzielona aglomeracja poznańska ze względu na koncentryczny układ (miasto centralne i otaczający powiat) stanowi według Kaczmarska (2008) ewenement w skali krajowych aglomeracji.

pitału społecznego w aglomeracji poznańskiej przeprowadzono zarówno w ujęciu całościowym, jak i w układzie rdzeń–peryferie aglomeracji. Rdzeń aglomeracji tworzy miasto Poznań w swoich granicach administracyjnych, a strefa peryferyjna aglomeracji składa się z 17 gmin powiatu poznańskiego o różnym statusie administracyjnym (miejskim, miejsko-wiejskim lub wiejskim). Gminy te pierścieniowo otaczają rdzeń aglomeracji – miasto Poznań (ryc. 1).

Badania kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej prowadzono zarówno w oparciu o dane publikowane, jak i wywiady kwestionariuszowe z mieszkańcami aglomeracji. Wykorzystane w analizie wskaźniki odpowiadają trzem wyróżnionym w literaturze głównym składnikom kapitału społecznego: strukturalnemu, regulatywnemu i behawioralnemu. Zakres czasowy analizy obejmuje zasadniczo rok 2009 i 2019.

Kapitał społeczny i jego znaczenie w rozwoju – przegląd literatury przedmiotu

W literaturze przedmiotu kapitał społeczny jest najczęściej definiowany jako umiejętność współpracy międzyludzkiej w obrębie grup i organizacji w celu realizacji wspólnych interesów. Według Fukuyamy (1997, 1999) kapitał społeczny to skonkretyzowane nieformalne normy, które sprzyjają współpracy pomiędzy dwoma lub więcej jednostkami. Umiejętności współpracy wynikają z zaufania, norm społecznych, sieci i organizacji społecznych umożliwiających skoordynowane działania (Coleman 1990). Założenie związane z koncepcją kapitału społecznego opiera się na inwestycji w relacje społeczne, która ma przynieść spodziewane zyski (Lin 2001). Wzmocnienie więzi społecznych umożliwia bardziej efektywne działanie w celu osiągnięcia wspólnych celów. Sieć relacji społecznych charakteryzowana jest przez normy zaufania, wzajemności, które prowadzą do powstania wzajemnych korzyści (Stone, Huges 2000). Zwraca się uwagę na znaczenie takich cech, jak: sieci, zaufanie, wzajemność, normy (Stone, Hughes 2000, Baron i in. 2002). O kapitale społecznym decyduje infrastruktura, współdziałanie i koordynacja zachowań ludzkich. Formalne i nieformalne powiązania między ludźmi stymulują współpracę, podnoszą wydajność istniejących zasobów. Elementem kapitału są sieci powiązań w życiu społecznym i gospodarczym (Matysiak 2000, Bartkowski 2007). Putnam (1995) wymienia następujące składniki kapitału społecznego: poziome więzi stowarzyszeniowe, normy społeczne, a w szczególności normy wzajemności oraz zaufanie. Putnam zwraca uwagę, że ostoją kapitału społecznego są organizacje oparte na poziomych powiązaniach między członkami, takie jak towarzystwa, kluby sportowe czy chóry. Kapitał społeczny obejmuje normy, wartości, aktywność społeczną i zrozumienie zapewniające współpracę wewnątrz, tzw. kapitał wiążący (*bonding social capital*) i między grupami społecznymi, tzw. kapitał pomostowy (*bridging social capital*) (Bourdieu 1986, Coleman 1988, Putnam 1995, Fukuyama 1997, Portes 1998, Lin 2001, Sztompka 2007, 2016, Czapiński 2008, Działek 2011). Należy podkreślić, że kapitał społeczny

jest komplementarny w stosunku do kapitału ludzkiego i stanowi podstawę kulturowo-organizacyjną jego funkcjonowania (Woolcock 1998, Komorowski 2010). Kapitał społeczny jest zjawiskiem kulturowym i ma charakter dobra publicznego budowanego w długim horyzoncie historycznym, z kolei kapitał ludzki jest atrybutem poszczególnych obywateli (Czapiński 2008).

Grootaert i Bastelaer (2002) wyróżniają dwie formy kapitału społecznego: (1) strukturalny kapitał społeczny – odnosi się do obiektywnie i zewnętrznie dostrzegalnych struktur społecznych, takich jak sieci i stowarzyszenia, związki, instytucje (np. stowarzyszenia sąsiedzkie, grupy muzyczne itp.) oraz (2) poznawczy – obejmuje bardziej subiektywne i niematerialne elementy, takie jak ogólnie akceptowane postawy i normy zachowań, wartości, wzajemność i zaufanie. Mimo że te dwie formy kapitału wzajemnie się wzmacniają, mogą także występować osobno, np. organizacje rządowe reprezentują strukturalny kapitał społeczny, w których element poznawczy nie jest konieczny (Czapiński 2008, Sztompka 2016). Podobne podejście prezentuje Działek (2011), który wyróżnia dwa elementy kapitału społecznego: (1) aktywność społeczną – dobrowolna i nieodpłatna działalność na rzecz osób potrzebujących lub społeczności lokalnej, realizowana za pomocą stowarzyszeń i organizacji pozarządowych i (2) aktywność obywatelską: różne formy zaangażowania politycznego: w wyborach czy udział w demonstracjach. Reasumując, w oparciu o przedstawioną literaturę przedmiotu można wyróżnić trzy najważniejsze składniki kapitału społecznego: (1) element strukturalny (sieci, grupy i instytucje społeczne), (2) regulatywny (normy, zaufanie, solidarność) oraz (3) behawioralny (współdziałanie, wolontariat, zaangażowanie obywatelskie).

Współcześnie rola kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym, zarówno w skali regionalnej, jak i lokalnej wzrasta, i jest w literaturze przedmiotu szeroko dyskutowana (m.in. Benhabib, Spiegel 1994, Glaeser i in. 1995, Gemmill 1996, Ishan i in. 2002, Durlauf, Fatchamps 2004, Chojnicki, Czyż 2005, 2006, Gaczek, Komorowski 2005, Herbst 2007, Grootaert i in. 2008, Szczepański i in. 2008, Janc 2009, Kamińska, Heffner 2010, Działek 2011). Spowodowane jest to faktem, że należy on do nowych kategorii kapitału wpływających na proces rozwoju regionalnego, którego znaczenie w procesach rozwojowych rozpatruje się przede wszystkim w aspekcie jakościowym, a nie jedynie ilościowym (Romer 1986, 1990, Coleman 1988, Lucas 1988, Stachowiak 2017).

Na znaczenie tego czynnika w rozwoju zwrócono uwagę w koncepcji nowej polityki regionalnej rozwoju endogenicznego (Molle, Capellin 1988), podkreślając, że rozwój społeczno-gospodarczy zależy m.in. od stanu i struktury endogenicznego kapitału społecznego oraz jest rezultatem prowadzenia polityki intraregionalnej związanej z tworzeniem i rozwijaniem tego kapitału. Istotne znaczenie w kształtowaniu kapitału społecznego jako czynnika rozwoju mają uwarunkowania instytucjonalne. Wpływ uwarunkowań instytucjonalnych na kształtowanie czynników rozwoju wykazuje największy związek z jakością kapitału społecznego, który w istotny sposób determinuje procesy rozwojowe (Amin 1999, Herbst 2007, Rodríguez-Pose 2013). W dobie współczesnych procesów przemian społeczno-ekonomicznych, zwłaszcza globalizacji i integracji oraz trudnych wyzwań

okresu po kryzysie gospodarczym, bardzo istotne jest tzw. usieciowienie kapitału społecznego, czyli budowanie sieci powiązań społecznych (umożliwia to kapitał pomostowy), których brak ogranicza w dużym stopniu innowacyjność i konkurencyjność gospodarki. Na korzyści płynące z budowania sieci powiązań pomiedzy kluczowymi dla rozwoju aktorami – instytucjami, firmami oraz administracją publiczną – zwrócono uwagę w koncepcji „potrójnej helisy” (Etzkowitz 2002) lub „poczwórnej helisy” (Capello i in. 2009).

W literaturze przedmiotu akcentuje się, że kapitał społeczny może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne oddziaływanie na rozwój społeczno-gospodarczy (Portes 1998, Woolcock 1998, Ziółkowski 2012). Jednak podkreśla się, że zdecydowanie większy jest jego pozytywny wpływ na gospodarkę i społeczeństwo, co obrazuje stwierdzenie: „[...] ułatwia negocjacje, obniża koszty transakcji, skraca proces inwestycyjny, [...] zmniejsza korupcję, zwiększa rzetelność kontrahentów, sprzyja długoterminowym inwestycjom i dyfuzji wiedzy, zapobiega nadużywaniu dobra wspólnego i zwiększa solidarność międzygrupową, a także, poprzez rozwój trzeciego sektora, sprzyja społecznej kontroli działania władz. [...] zalety kapitału społecznego nie ograniczają się jedynie do efektów ekonomicznych. Rozciągają się na szeroko rozumianą jakość życia społeczeństwa” (Czapiński, Panek 2009, s. 270). Negatywne oddziaływanie kapitału społecznego może wynikać z nadmiernej roli kapitału wiążącego, co prowadzi do amoralnego familizmu, czyli pryamatu dobra partykularnego nad dobrem wspólnym, a zbyt duża rola kapitału pomostowego sprzyja wykorzenieniu społecznemu i skrajnemu indywidualizmowi (Guiso i in. 2008, Zarycki 2008, Sztompka 2016).

Kapitał społeczny w aglomeracjach miejskich

Badania prowadzone przez badaczy polskich wykazują, że poziom kapitału społecznego jest zróżnicowany przestrzennie. Zróżnicowanie to dotyczy zarówno układu regionalnego (województwa zachodnie – województwa wschodnie), jak i układu: miasta (rdzeń aglomeracji – biegun wzrostu) i obszary wiejskie (obszary peryferyjne). Kapitał społeczny wykazuje tendencję do koncentracji w dużych aglomeracjach miejskich, będących obszarami wzrostu.

Wyniki badań wskazują, że aktywność społeczna mierzona liczbą stowarzyszeń i organizacji pozarządowych jest zdecydowanie wyższa w aglomeracjach i pozostałych miastach niż na obszarach wiejskich (Domański, Noworól 2010). Z kolei aktywność społeczna mierzona liczbą imprez organizowanych przez domy kultury, liczbą kół artystycznych i zainteresowań oraz liczbą ich członków jest wyższa na obszarach wiejskich i słabo zurbanizowanych (Janc 2009). Zróżnicowana przestrzennie jest również inna składowa kapitału społecznego: zaangażowanie obywatelskie, mierzone frekwencją mieszkańców w wyborach. W tej sytuacji czynnikiem różnicującym jest rodzaj wyborów. W przypadku wyborów samorządowych frekwencja ta jest wyraźnie wyższa na obszarach wiejskich i w najmniejszych miasteczkach. Wyniki badań prowadzonych m.in. przez Swianiewicza (2002) pozwalają stwierdzić, że w Polsce wielkość gminy jest

negatywnie skorelowana z zainteresowaniem kwestiami samorządowymi. Miasta centralne (rdzenie) jako zdecydowanie większe jednostki cechują się mniejszą frekwencją w wyborach lokalnych (Swianiewicz, Klimska 2005). Zupełnie inaczej sytuacja kształtuje się w wyborach do parlamentu i parlamentu europejskiego. W tym przypadku frekwencja ma wyższy poziom w aglomeracjach i na obszarach silnie zurbanizowanych (Janc 2009, Domański, Noworól 2010).

Kapitał społeczny jest łatwiejszy do zbudowania w społecznościach zamkniętych, w których nieformalne normy i sankcje są szczególnie silne (Colemann 1988, Etzioni 1996, Portes 1998, Onyx, Bulen 2000). Obszary metropolitalne są uważane przez Putnama (1995) za mniej sprzyjające tworzeniu się więzi społecznych niż małe miasta i tereny wiejskie (Rupasingha i in. 2000, 2006). Podobne zdanie mają Glaeser i in. (2002). Z drugiej strony w miastach istnieje o wiele więcej możliwości przyłączenia się do organizacji i sieci.

Zwraca się uwagę, że anonimowość i alienacja związana z życiem na obszarach miejskich prowadzi do niższego poziomu zaufania i innych form kapitału społecznego (Iyer i in. 2005). Wyniki badań w Stanach Zjednoczonych wskazują, że istnieje negatywna korelacja pomiędzy stopniem urbanizacji a poziomem społecznego zaufania (Iyer i in. 2005). Według Brownego (2001) na obszarach wiejskich, gdzie ludności jest mniej i gęstość zaludnienia jest mniejsza, kolektywne zachowanie jest bardzo ważne po to, aby zagwarantować podstawowe usługi, takie jak np. ochotnicza straż pożarna.

Wyniki badań wskazują, że na obszarach wiejskich występuje znacznie wyższy poziom zaufania i bezpieczeństwa oraz wyższy poziom partycypacji w lokalnych społecznościach powiązań, relacji sąsiedzkich. Natomiast obszary miejskie charakteryzuje np. wyższy poziom tolerancji społecznej (Onyx, Bulen 2000). Społeczności wiejskie tworzą tzw. *bonding social capital* (spójny wewnętrznie kapitał społeczny), charakteryzowany przez silne wzajemne wsparcie na poziomie lokalnym oraz wysoki poziom partycypacji w życiu społeczności. To wsparcie jest ograniczone tylko do osób z danej społeczności i może nie być rozszerzone na ludność z zewnątrz. Obszary miejskie charakteryzują się większą tolerancją, ale więzi społeczne są znacznie słabsze, co sugeruje tzw. *bridging social capital* (Onyx, Bulen 2000). Wątpliwości budzi jednak fakt, czy społeczności wiejskie, które okazują mało tolerancji dla innych ludzi i ich stylu życia, mogą być uważane za mające zasobny kapitał społeczny (Onyx, Bulen 2000).

Na poziom kapitału społecznego wpływ ma także struktura narodowościowa miast. Mata i Pendakur (2010) zwracają uwagę, że miasta z dużym udziałem mniejszości narodowych mają niższy poziom kapitału społecznego niż miasta bardziej homogeniczne. Duże zróżnicowanie obniża bowiem zdolność do budowania kapitału społecznego (patrz m.in. Portes, Landolt 1996, Portes 1998, Alesina, Ferrara 2000, 2002, Marshall, Stolle 2004, Putnam 2007).

Prowadzone dotychczas badania koncentrują się głównie na zróżnicowaniu zasobów kapitału społecznego w układzie miasta–tereny wiejskie. W kontekście przytoczonych wyżej wyników badań nasuwa się pytanie, jak różnicują się te zasoby w układzie rdzeń (miasto centralne)–peryferie (strefa podmiejska).

Metodologia badań

W niniejszej pracy badania kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej prowadzono zarówno w oparciu o dane publikowane jak i wywiady kwestionariuszowe z mieszkańcami aglomeracji. Wykorzystane wskaźniki odpowiadają trzem wyróżnionym w literaturze głównym składnikom kapitału społecznego. Charakterystykę wskaźników wraz z uzasadnieniem i źródłem danych przedstawiono w tabeli 1.

Materiały źródłowe wykorzystane w opracowaniu pochodzą z Urzędu Statystycznego w Poznaniu, Banku Danych Regionalnych GUS, danych Państwowej Komisji Wyborczej. Dane dotyczące kapitału (poziom zaufania oraz przeznaczenie pomocy finansowej na cele społeczne) uzyskano w wyniku badań ankietowych w lipcu 2009 r. oraz powtórzonych w lipcu 2019 r., w Poznaniu i gminach tworzących strefę peryferyjną aglomeracji poznańskiej. W ankietach wzięło udział 486 respondentów (189 reprezentowało gminy strefy peryferyjnej aglomeracji) w 2009 r. i 714 (252 w strefie peryferyjnej) w 2019 r. Badania przeprowadzono w tradycyjny sposób w trakcie ćwiczeń terenowych dla studentów WNGIG UAM w Poznaniu. Próba nie jest reprezentatywna (obejmuje niespełna 1% mieszkańców aglomeracji), uwzględnia jednak proporcjonalny do liczby mieszkańców podział na gminy miejskie, wiejskie i miejsko-wiejskie. Materiały uzyskane w drodze badań ankietowych pozwoliły na wzbogacenie analizy prowadzonej przy wykorzystaniu materiałów wtórnych.

Obszar badań – rozwój ludnościowy

W 2019 r. liczba ludności aglomeracji poznańskiej wynosiła 934,0 tys., z czego Poznań zamieszkiwało 534,8 tys., czyli 57,3% ogółu mieszkańców aglomeracji. W porównaniu z 2009 r. liczba ludności aglomeracji poznańskiej wzrosła o 60,6 tys. (z 873,4 tys.). Wzrost liczby ludności aglomeracji poznańskiej wynikał jednak z dynamicznego rozwoju strefy peryferyjnej aglomeracji (wzrost z 319,2 tys. do 399,2 tys.), podczas gdy liczba mieszkańców miasta Poznania zmniejszyła się z 554,2 tys. do 534,8 tys., tj. o 19,4 tys. Doprowadziło to do spadku udziału Poznania w ogólnej liczbie mieszkańców aglomeracji poznańskiej z 63,4% (w 2009 r.) do 57,3% (w 2019 r.).

Jeśli zakres czasowy analizy zwiększymy do dwudziestolecia 1999–2019, zauważymy długofalowy trend rozwoju liczebności populacji aglomeracji (na poziomie ok. 5–6%), spadku ludności miasta centralnego (Poznania) przy jednoczesnym dynamicznym wzroście liczby ludności strefy peryferyjnej związanym z procesem suburbanizacji (Parysek 2008, Beim 2009, Kaczmarek 2017) (tab. 2). W całym analizowanym okresie (lata 1999–2019) w strefie peryferyjnej aglomeracji poznańskiej najwięcej ludności zamieszkiwało gminę Swarzędz (36,1 tys. w 1999 i 51,5 tys. w 2019 r.), a najmniej gminę Kleszczewo (odpowiednio 4,3 tys. i 8,8 tys.). W latach 1999–2019 największa dynamika liczby mieszkańców wystąpiła w gminach wiejskich: Dopiewo (270,0%), Komorniki (265,5%), Rokietnica (243,4%) oraz na obszarach wiejskich gmin Kórnik (255,0%) i Swarzędz (251,5%).

Tabela 1. Wskaźniki kapitału społecznego

Składniki kapitału społecznego		Wskaźniki i zmienne ¹	Źródło danych	Uzasadnienie
Składnik strukturalny	Sieci, grupy i instytucje społeczne	Liczba stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji na 10 tys. mieszkańców	Dane GUS	Wskaźnik ten pozwala opisać zdolność do samoorganizacji społeczeństwa
		Liczba kół artystycznych i zainteresowań na 10 tys. mieszkańców	Dane GUS	Jest to miernik świadczący o zdolności do stowarzyszania się w celu realizacji określonych celów ² . Jest to także wskaźnik postrzegany jako miernik umożliwiający określenie skłonności do współpracy i współdziałania
		Liczba imprez organizowanych przez instytucje kulturalne	Dane GUS	Jest to miernik świadczący o sprawności działania samorządowych instytucji kultury. Imprezy takie umożliwiają kształtowanie i tworzenie poczucia wspólnoty pomiędzy grupami ludzi zamieszkującymi dany obszar
		Liczba członków grup artystycznych, kół, klubów na 10 tys. mieszkańców	Dane GUS	Wskaźniki te pozwalają na charakterystykę skłonności do udziału w organizacjach oraz współpracy i współdziałania
Składnik regulacyjny	Zaufanie do władz lokalnych	Poziom zaufania do władz samorządowych	Badania ankietowe	Miernik ten pozwala na ocenę poziomu zaufania do władz samorządowych w zależności od wieku, wykształcenia, grupy zawodowej
	Generalne zaufanie	Poziom tzw. „generalnego zaufania”	Badania ankietowe	Poziom generalnego zaufania określa się na podstawie poziomu zaufania do instytucji społecznych, znajomych, sąsiadów i rodzin
Składnik behawioralny	Partycypacja społeczna	Frekwencja w wyborach samorządowych, parlamentarnych i prezydenckich	Państwowa Komisja Wyborcza (PKW)	Frekwencja wyborcza jest postrzegana jako jeden z mierników partycypacji społecznej. Pozwala na ocenę udziału w życiu publicznym poprzez wybór przedstawicieli władzy
	Współdziałanie, pomoc, wolontariat	Odsetek mieszkańców przeznaczających część dochodów na cele społeczne	Badania ankietowe	Miernik ten pozwala na określenie skłonności do pomocy innym w zależności od wieku, wykształcenia, grupy zawodowej

¹ W literaturze przedmiotu nie spotyka się powszechnie przyjętej i obowiązującej definicji wskaźnika czy miernika. Różnica pomiędzy pojęciami „wskaźnik” a „miernik” sprowadza się do charakteru funkcji informacyjnej, jaką pełnią te pojęcia. Wskaźnik spełnia funkcję informacyjną pośrednią, miernik zaś – bezpośrednią, informuje konkretnie o tym, do czego się odnosi. Zatem mierniki kapitału społecznego mogą opierać się na wskaźnikach i zmiennych (por. Grzeża 2015).

² Tej formie stowarzyszeń przyświecają inne cele niż organizacjom pozarządowym czy fundacjom. Cele te są bardziej nakierowane na samorealizację wewnątrz grupy o podobnych zainteresowaniach. Tworzą się tu więzi poziome, kształtuje się zdolność społeczności lokalnych do współdziałania, wzrasta wzajemne zaufanie (Janc 2009).

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Liczba ludności aglomeracji poznańskiej w latach 1999–2019

Jednostka przestrzenna	Liczba ludności			Udział w ogólnej liczbie mieszkańców aglomeracji			Wskaźnik dynamiki w % (1999=100)
	1999	2009	2019	1999	2009	2019	2019
Poznań	576899	554221	534813	69,6	63,4	57,3	92,7
Strefa peryferyjna aglomeracji	251413	319258	399272	30,4	36,6	42,7	158,8
Aglomeracja	828312	873479	934085	100,0	100,0	100,0	112,7

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS (www.stat.gov.pl).

Składnik strukturalny kapitału społecznego – sieci, grupy i instytucje społeczne

Analiza składnika strukturalnego kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej mierzona liczbą zarejestrowanych stowarzyszeń, organizacji i fundacji społecznych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców prowadzi do wniosku, że zdecydowanie wyższe wartości analizowanego wskaźnika odnotowano w Poznaniu. Należy podkreślić, że stan taki jest dość oczywisty, gdyż w Poznaniu jako ośrodku o funkcjach regionalnych występuje naturalna tendencja do koncentracji dużej liczby tego typu podmiotów (tab. 3). W 2019 r. wartość wskaźnika dla Poznania kształtowała się na poziomie 71 (w 2009 r. 44), natomiast w strefie peryferyjnej aglomeracji wynosiła jedynie 30 (19). W porównaniu z 2009 r. liczba stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji znacznie wzrosła zarówno w mieście centralnym aglomeracji jak i w jej strefie peryferyjnej. Wskaźniki dynamiki w analizowanym okresie kształtowały się na poziomie około 160% (w Poznaniu – 161%, w strefie peryferyjnej niewiele mniejszym – 158%).

Wśród gmin powiatu poznańskiego (strefa peryferyjna aglomeracji) najwięcej stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji w przeliczeniu na 10

Tabela 3. Wskaźniki kapitału społecznego w aglomeracji poznańskiej w zakresie składnika strukturalnego w latach 2009 i 2019

Jednostka przestrzenna	Liczba stowarzyszeń, organizacji i fundacji społecznych na 10 tys. mieszkańców		Grupy artystyczne na 10 tys. mieszkańców		Członkowie grup artystycznych na 10 tys. mieszkańców		Koła, kluby, sekcje na 10 tys. mieszkańców		Członkowie kół, klubów, sekcji na 10 tys. mieszkańców	
	2009	2019	2009	2019	2009	2019	2009	2019	2009	2019
Poznań	44,0	71,0	3,1	1,7	52,3	28,7	4,0	6,6	108,3	153,1
Strefa peryferyjna aglomeracji	19,0	30,0	4,3	3,1	74,0	57,1	3,5	7,3	251,0	169,6
Aglomeracja	32,0	50,0	3,5	2,3	59,2	40,8	3,8	6,9	153,5	160,2

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS (www.stat.gov.pl).

tys. mieszkańców wystąpiło w gminach Tarnowo Podgórne (26 w 2009 r. i 46 w 2019 r.), Suchy Las (22 i 44) oraz Murowana Goślina (23 i 43) i Puszczykowo (29 i 47). Najmniejsza liczba tego typu organizacji cechowała gminy Stęszew (13 i 19) oraz Luboń (12 i 21), Buk (17 i 22) i Komorniki (12 i 21). Nie odnotowano tu wyraźnych zależności związanych z odległością od miasta centralnego czy statusem administracyjnym. Przykładowo Luboń i Puszczykowo to gminy miejskie położone w pobliżu Poznania, wykazujące skrajnie różne wartości wskaźnika, a największa dynamika rozwoju cechowała gminę wiejską Suchy Las (200%) graniczącą bezpośrednio z Poznaniem oraz miejsko-wiejską Murowana Goślina (187%) położoną w dalszym sąsiedztwie miasta centralnego.

Innego rodzaju instytucjami społecznymi są instytucje kulturalne. Według danych GUS w 2019 r. w aglomeracji poznańskiej było 56 instytucji kulturalnych, z czego po 28 przypadło na miasto Poznań i powiat poznański. Liczba organizowanych imprez kulturalnych w przeliczeniu na liczbę mieszkańców to miernik świadczący o sprawności działania instytucji kultury. Imprezy takie umożliwiają kształtowanie i tworzenie poczucia wspólnoty pomiędzy grupami ludzi zamieszkującymi dany obszar. Ogólna liczba imprez artystycznych typu festiwale, przeglądy artystyczne, koncerty czy wystawy organizowanych przez ośrodki kultury wzrosła w całej aglomeracji poznańskiej, a zwłaszcza w powiecie poznańskim, z 997 w 2009 r. do 1629 w 2019 r. (wskaźnik dynamiki 163%), w Poznaniu dynamika wzrostu była niższa (wskaźnik dynamiki 129%, wzrost z 2665 do 3431 imprez). Następstwem wzrostu liczby imprez był również wzrost wartości wskaźnika liczby uczestników imprez na 1000 mieszkańców. W przypadku Poznania odnotowano wzrost z poziomu 361,1 w 2009 r. do 752,8 w 2019 r., a w strefie peryferyjnej z 607,0 do 817,4. W 2019 r. wśród jednostek powiatu poznańskiego bardzo wysoka wartość tego wskaźnika cechowała gminy Murowana Goślina i Pobiedziska (ponad 2000), a w liczbach bezwzględnych największą liczbę uczestników imprez kulturalnych odnotowano w gminie Swarzędz (ponad 60 tys.) i wymienionych wcześniej gminach Pobiedziska (ponad 40 tys.) oraz Murowana Goślina (ponad 35 tys.).

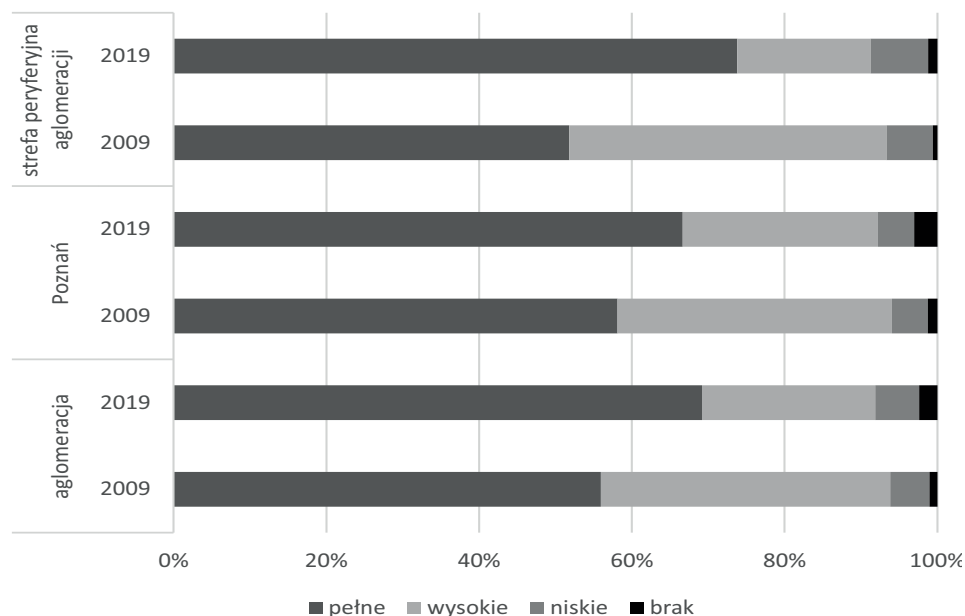
Ważną częścią składnika strukturalnego kapitału społecznego jest również liczba grup artystycznych, kół, klubów i sekcji świadcząca o zdolności do stowarzyszania się w celu realizacji określonych celów. Jest to także wskaźnik postrzegany jako miernik umożliwiający określenie skłonności do współpracy i współdziałania. W przypadku liczby grup artystycznych i ich członków w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w badanym okresie odnotowano spadek wartości wskaźników zarówno w Poznaniu, jak i w strefie peryferyjnej aglomeracji. Należy jednak zaznaczyć, że w wybranych gminach powiatu poznańskiego wartości tych wskaźników wzrosły, np. w gminach miejsko-wiejskich Buk, Mosina, Stęszew położonych w większej odległości od miasta centralnego. Inaczej kształtowała się tendencja zmian w odniesieniu do wskaźnika liczby kół, klubów i sekcji na 10 tys. mieszkańców. W 2009 r. wartości wskaźników były na podobnym poziomie i wynosiły w Poznaniu 4,0, a w strefie peryferyjnej 3,5. W 2019 r. wartości te istotnie wzrosły odpowiednio do poziomu 6,6 i 7,3. Duże zróżnicowanie tego wskaźnika cechowało poszczególne gminy wchodzące w skład strefy peryferyjnej

aglomeracji. W 2019 r. najwyższe wartości odnotowano w gminach Suchy Las (28,2), Murowana Goślina (20,7) i Rokietnica (17,7), a najniższe w Luboniu (2,5) i Kostrzynie (2,2). Z kolei liczba członków kół, klubów i sekcji na 10 tys. mieszkańców wzrosła w rdzeniu aglomeracji z poziomu 108,3 w 2009 r. do 153,1 w 2019 r., natomiast w przypadku strefy peryferyjnej odnotowano spadek wartości tego wskaźnika z 251,0 do 169,6, co może być spowodowane z jednej strony bardzo dużą dynamiką liczby ludności strefy peryferyjnej, a z drugiej strony pewną stabilizacją czy nawet redukcją liczby członków poszczególnych organizacji.

Składnik regulatywny kapitału społecznego – zaufanie generalne i zaufanie do władz lokalnych

Zaufanie generalne

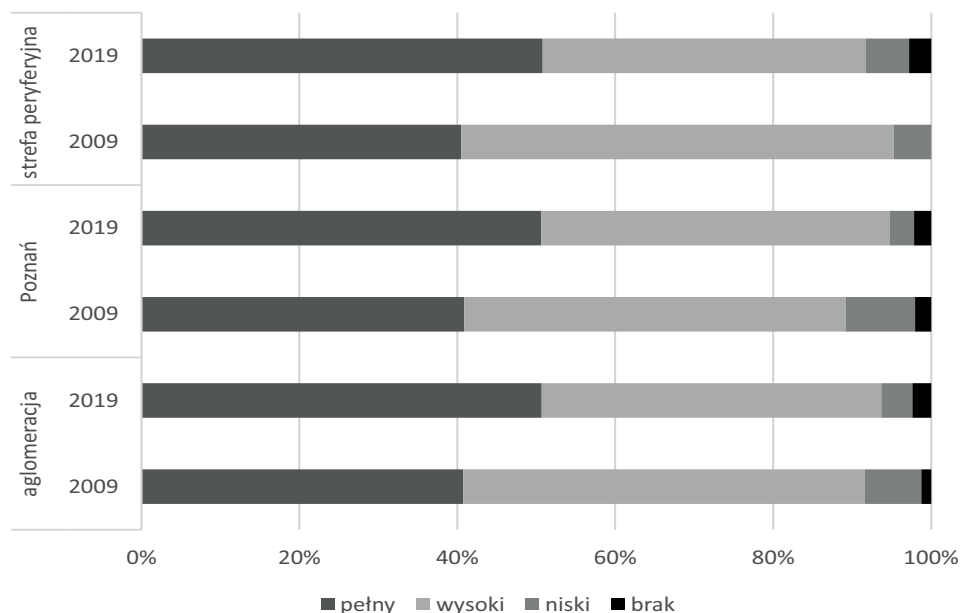
Materiały dotyczące poziomu tzw. zaufania generalnego mieszkańców aglomeracji poznańskiej zebrano w wyniku badań ankietowych. Zbadano poziom zaufania do rodziny, przyjaciół, sąsiadów i znajomych oraz instytucji społecznych. Respondenci mogli ocenić poziom zaufania w czterostopniowej skali jako: pełne, duże, małe lub jego brak. Badanie zostało przeprowadzone w 2009 r. i powtórzone w 2019 r.

Ryc. 2. Poziom zaufania do rodziny – wyniki badań ankietowych w latach 2009 i 2019
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

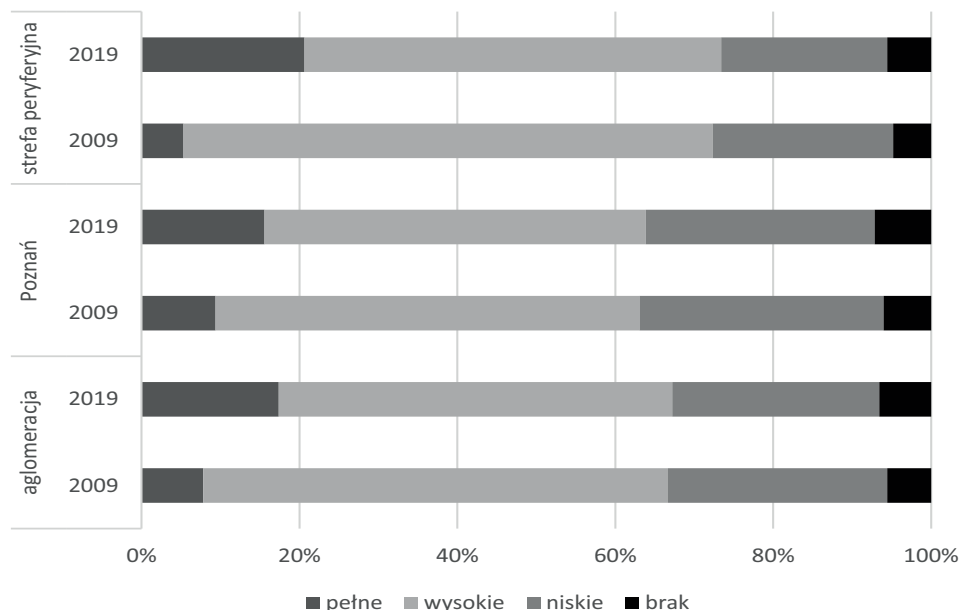
W obu badaniach niezmiennie największym zaufaniem respondenci darzyli rodzinę. W 2019 r. około 69,2% przebadanych mieszkańców aglomeracji darzyło członków rodziny pełnym zaufaniem, 22,7% oceniło poziom zaufania do rodziny jako wysoki, a jedynie 5% – jako niski. Niespełna 1% respondentów zadeklarowało całkowity brak zaufania do członków rodziny. Pełne zaufanie do członków rodziny nieznacznie częściej deklarowały kobiety niż mężczyźni. Odpowiedzi takiej udzieliło 75% ankietowanych kobiet i 73% ankietowanych mężczyzn. Nieco częściej pełne zaufanie do rodziny deklarowali mieszkańcy Poznania niż strefy peryferyjnej (ryc. 2). W porównaniu z badaniem przeprowadzonym w 2009 r. widoczny jest wzrost pełnego zaufania do rodziny zarówno w mieście centralnym aglomeracji jak i w strefie peryferyjnej.

Około 50,7% respondentów w pełni ufa swoim przyjaciołom. Nie stwierdzono tu różnic pomiędzy Poznaniem a strefą peryferyjną aglomeracji. Jako duże oceniło zaufanie do przyjaciół 43,0% respondentów aglomeracji. Około 4% oceniło zaufanie do przyjaciół jako małe, a 2% zadeklarowało brak zaufania do przyjaciół (ryc. 3). Podobnie jak w przypadku rodziny, także i tutaj odnotowano wyższy poziom zaufania do przyjaciół wśród kobiet. W porównaniu z 2009 r. dostrzec można zdecydowany wzrost zaufania do przyjaciół wśród mężczyzn, szczególnie zamieszkujących Poznań, co spowodowało wyrównanie różnic w poziomie zaufania do przyjaciół wśród kobiet i mężczyzn. Wówczas to kobiety deklarowały większy poziom zaufania do przyjaciół. Odsetek odpowiedzi twierdzących na pytanie o pełne i duże zaufanie do przyjaciół w układzie płci kształtował się w 2009 r. na poziomie 92,6% w przypadku kobiet i 90% w przypadku mężczyzn.

Ryc. 3. Poziom zaufania do przyjaciół – wyniki badań ankietowych w latach 2009 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

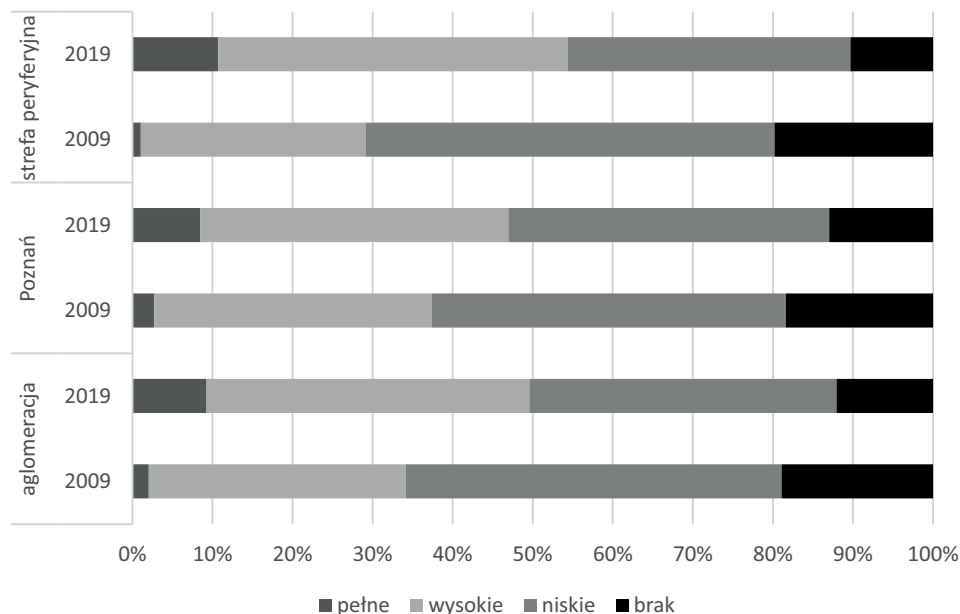

Ryc. 4. Poziom zaufania do sąsiadów i znajomych – wyniki badań ankietowych w latach 2009 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Poziom zaufania do sąsiadów i znajomych był znacznie niższy. Pełne zaufanie do sąsiadów i znajomych w 2019 r. deklarowało 17,4% respondentów. Zdecydowanie więcej respondentów – 49,9% – zadeklarowało duże zaufanie do sąsiadów i znajomych. Częściej pełnym i dużym zaufaniem obdarzali sąsiadów i znajomych mieszkańcy gmin stref peryferyjnej aglomeracji (73,3% ogółu respondentów pochodzących ze strefy peryferyjnej) niż Poznania (63,8%). Około 26,2% respondentów oceniło poziom zaufania do sąsiadów i znajomych jako niski (odpowiedź małe), a 5,2% w ogóle nie ufa sąsiadom i znajomym. Nieufność częściej deklarowali mieszkańcy Poznania (ryc. 4). Mniej ufni byli w tym przypadku mężczyźni. Ta tendencja była obserwowana także w badaniach z 2009 r. Wówczas odsetek kobiet deklarujących pełne i duże zaufanie do sąsiadów i znajomych wynosił 67,6%, a mężczyzn – 65,3%.

Znacznie słabiej ocenili respondenci swój poziom zaufania do instytucji społecznych typu stowarzyszenia i organizacje społeczne, instytucje kulturalne czy grupy artystyczne (ryc. 5). Jedynie 9,2% pytanym w pełni ufa instytucjom społecznym, a kolejne 40,3% deklaruje duże zaufanie do nich. Ponad 38,4% respondentów określiło zaufanie do instytucji społecznych jako małe, a aż 12% w ogóle nie ufa tego typu instytucjom. Większym zaufaniem instytucje społeczne cieszą się wśród mieszkańców strefy peryferyjnej – 54,4% określiło swoje zaufanie do instytucji jako pełne lub duże. W Poznaniu odsetek ten wynosił odpowiednio jedynie 37%. Także i w tym przypadku odnotowano wzrost zaufania w porównaniu z analogicznymi badaniami z 2009 r. Wówczas jedynie 34,2% respondentów

Ryc. 5. Poziom zaufania do instytucji – wyniki badań ankietowych w latach 2009 i 2019
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

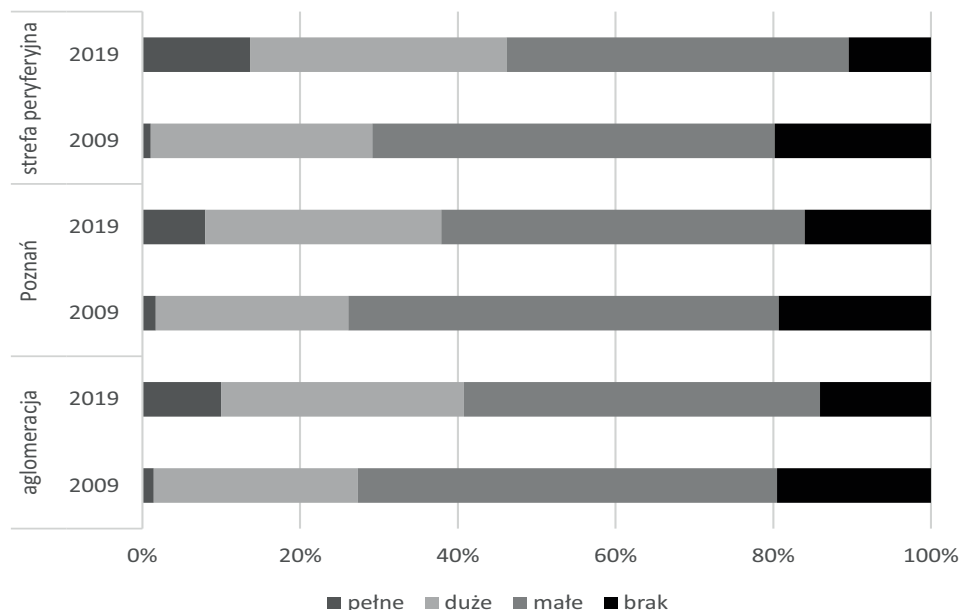
określiło swój poziom zaufania do instytucji jako pełny lub duży. Nie zmieniły się relacje w strukturze przestrzennej i według płci respondentów.

W porównaniu z badaniami przeprowadzonymi w 2009 r., notuje się więc widoczny wzrost zaufania zarówno do rodziny, przyjaciół, sąsiadów i znajomych jak i instytucji.

Zaufanie do władz lokalnych

Obok tzw. generalnego zaufania istotnym elementem składnika regulatywnego jest zaufanie do władz lokalnych. Według badań ankietowych w 2019 r. pełnym zaufaniem władze lokalne obdarzało 9% respondentów aglomeracji poznańskiej. Odsetek ten znacząco różnił się w układzie Poznań–strefa peryferyjna, przyjmując wyższe wartości dla gmin strefy peryferyjnej aglomeracji. Duże zaufanie do władz lokalnych deklaruje 35% pytanym mieszkańców aglomeracji. Najwięcej ankietowanych przejawiało małe zaufanie do władz lokalnych – 41,2%. Natomiast całkowity brak zaufania do władz lokalnych deklaruje 14% respondentów. W przypadku Poznania odsetek ten jest nawet większy i wynosi 16%. Wśród pytanym mieszkańców gmin strefy peryferyjnej odsetek osób deklarujących brak zaufania wynosił 10,3% (ryc. 6).

W porównaniu z badaniami przeprowadzonymi w 2009 r. zarówno w Poznaniu, jak i strefie peryferyjnej aglomeracji notuje się zdecydowany wzrost zaufania do władz lokalnych. Odsetek respondentów deklarujących pełne i duże zaufanie do władz lokalnych w całej aglomeracji wzrósł z 25,9% do 40,6%. W Poznaniu

Ryc. 6. Poziom zaufania do władz lokalnych – wyniki badań ankietowych w latach 2009 i 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych.

wzrost ten wyniósł z 26% do 38%, podczas gdy w strefie peryferyjnej – z 27% do 45,6%. W obu momentach czasowych większe zaufanie do władz deklarowali mężczyźni. W 2009 r. władze lokalne cieszyły się dużym zaufaniem 27,9% mężczyzn i 24,7% kobiet. W 2019 r. odsetek ten wynosił odpowiednio w przypadku mężczyzn 41,5% i 39,6% w przypadku kobiet.

Składnik behawioralny kapitału społecznego – partycypacja społeczna, współdziałanie, pomoc

Analiza składnika behawioralnego została przeprowadzona na podstawie następujących wskaźników: partycypacji społecznej określonej na podstawie przynależności do organizacji społecznych i pełnienia w nich funkcji (wyniki badań ankietowych) oraz na podstawie frekwencji w wyborach: samorządowych i parlamentarnych (dane PKW). Dodatkowo przedstawiono wyniki badań dotyczących przeznaczania pieniędzy na cele społeczne przez badanych mieszkańców aglomeracji.

W ramach badań terenowych zapytano ankietowanych o przynależność do organizacji społecznych. Zdecydowana większość respondentów, aż 84%, nie należy do żadnej organizacji społecznej. Co ciekawe, odsetek ten był identyczny także w 2009 r. Przynależność do organizacji społecznych zadeklarowało jedynie

Tabela 4. Przynależność do organizacji społecznych w latach 2009 i 2019

2009	Strefa peryferyjna	Poznań	Aglomeracja poznańska
należy i angażuje się	12,7	9,8	10,9
należy, ale nie zaangażowany	4,2	6,4	5,6
nie należy	84,7	84,2	84,4
pełni funkcje – tak	4,8	5,1	4,9
2019			
należy i angażuje się	10,7	10,2	10,4
należy, ale nie zaangażowany	4,8	6,7	6,0
nie należy	84,5	83,1	83,6
pełni funkcje – tak	7,1	5,4	6,0

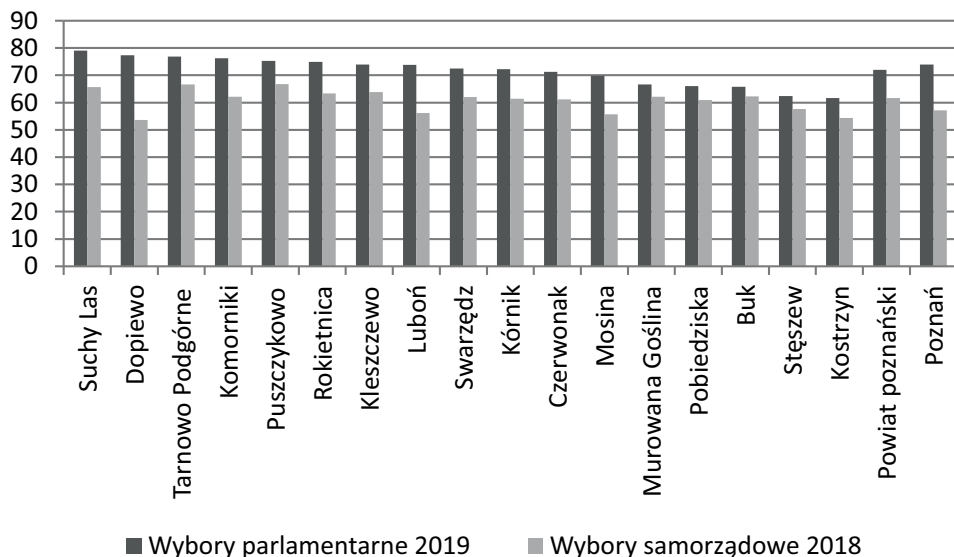
Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych.

10,4% ogółu respondentów, 6% co prawda deklarowało, że należy do organizacji społecznych, ale przyznało, że nie poświęca im swojego czasu. Wyniki badań były zbliżone w Poznaniu i gminach tworzących strefę peryferyjną aglomeracji poznańskiej. W strefie odsetek osób należących do organizacji społecznych był nieznacznie wyższy (10,7%), natomiast w Poznaniu odnotowano nieco wyższy odsetek respondentów należących do organizacji społecznych, ale niepoświęcających im czasu (6,7%). Około 6% respondentów należących do organizacji społecznych deklarowało także pełnienie w nich określonych funkcji. Również w tych pytaniach nie zauważono różnicy pomiędzy badaniami prowadzonymi w 2009 r. i 2019 r. (tab. 4).

Struktura respondentów należących do organizacji społecznych według wieku była zróżnicowana. Dużą grupę stanowili ludzie młodzi w wieku 18–25 lat (27%), a także mieszkańcy w wieku 56–65 lat (19%). Udział pozostałych przedziałów wiekowych wahał się od 16% (przedział 25–35) do 7% (przedział powyżej 75 roku życia). Wśród respondentów będących członkami organizacji większość cechowała się wykształceniem wyższym (ponad 50%). Duży udział mieli także członkowie z wykształceniem średnim (40%). Struktura zawodowa respondentów należących do organizacji społecznych też wykazywała duże zróżnicowanie. Najczęściej przynależność do organizacji społecznych deklarowali emeryci (15%), nauczyciele (10%), inżynierowie i urzędnicy (po 8%) oraz kadra kierownicza (7%) i studenci (7%). Podobną strukturą według wieku, wykształcenia i zawodu cechowali się członkowie organizacji w 2009 r.

Frekwencja wyborcza wśród mieszkańców aglomeracji poznańskiej różniła się w zależności od wyborów (ryc. 7). W wyborach samorządowych w 2018 r. w Poznaniu frekwencja wynosiła 61,7% i była wyższa niż średnia frekwencja w gminach aglomeracji poznańskiej, która sięgała 48%. W Poznaniu natomiast wyższą frekwencję zanotowano w wyborach parlamentarnych – 74%, podczas, gdy średnia frekwencja w gminach strefy peryferyjnej kształtowała się na poziomie 72%. Podobne zależności występowały w wyborach, które odbywały się w latach 2007–2015 (Dominiak, Konecka-Szydłowska 2012).

Gminy strefy peryferyjnej cechowały się dużym zróżnicowaniem frekwencji wyborczej. W wyborach samorządowych z 2018 r. odsetek głosujących wahał się

Ryc. 7. Frekwencja wyborcza w aglomeracji poznańskiej (w %)

Źródło: Materiały Państwowej Komisji Wyborczej (www.pkw.gov.pl).

od 53,6% w Dopiewie do 66,8% w Puszczykowie. Najwyższą frekwencją w wyborach parlamentarnych z 2019 r. wyróżniały się gminy Suchy Las (79,1%), niższą – gmina Kostrzyn (61,7%).

Zaangażowanie w kwestie społeczne mierzone jest także wspieraniem finansowym realizacji celów społecznych. Zdecydowana większość (70%) respondentów zadeklarowała przeznaczanie części swoich dochodów na cele społeczne. Najczęściej wymienianą formą było przekazywanie 1% podatku przy okazji corocznych rozliczeń podatkowych oraz wspieranie akcji charytatywnych. Około 30% ankietowanych nie wspiera finansowo żadnych celów społecznych. Odnotowano niewielkie zróżnicowanie skłonności do przekazywania funduszy na cele społeczne w układzie Poznań–strefa peryferyjna aglomeracji. W gminach strefy peryferyjnej odsetek deklarujących pomoc finansową był nieznacznie wyższy (72,2%) niż w Poznaniu (70,1%). Częściej przekazywanie dochodów na cele społeczne deklarowały kobiety (75%) niż mężczyźni (66,4). Wyniki badań przeprowadzonych w 2009 roku były bardzo zbliżone.

Wnioski

Analiza empiryczna pozwoliła na ustalenie różnic dotyczących zarówno zróżnicowania w poziomie, jak i dynamice rozwoju poszczególnych składowych kapitału społecznego pomiędzy rdzeniem aglomeracji – Poznaniem a strefą peryferyjną.

Aktywność społeczna będąca ważnym składnikiem kapitału społecznego, mierzona liczbą stowarzyszeń i organizacji pozarządowych, jest zdecydowanie wyższa w Poznaniu. Z kolei aktywność mierzona liczbą domów kultury, kół artystycznych

i zainteresowań jest wyższa wśród mieszkańców strefy peryferyjnej. Podobnie sytuacja kształtuje się w przypadku zaangażowania społecznego. Mierzone frekwencją wyborczą jest zróżnicowane w zależności od rodzajów wyborów. Podobnie jak w badaniach Janca (2009) w wyborach samorządowych odnotowano wyraźnie większą frekwencję na obszarach wiejskich i w małych miastach, natomiast frekwencja w wyborach parlamentarnych była wyższa w Poznaniu. Większemu zaangażowaniu społecznemu mieszkańców strefy peryferyjnej w wyborach w skali lokalnej towarzyszy wyższy poziom zaufania. Mieszkańcy strefy peryferyjnej aglomeracji częściej obdarzali pełnym zaufaniem nie tylko rodziny, przyjaciół, ale także sąsiadów i znajomych. W gminach strefy peryferyjnej odnotowano także zdecydowanie wyższy niż w Poznaniu poziom zaufania do władz lokalnych. Podobnie jak w badaniach Iyera i in. (2005), stwierdzono niższy poziom zaufania w Poznaniu, co jest związane z anonimowością i alienacją mieszkańców dużych miast. Potwierdza to negatywna korelacja między stopniem urbanizacji a poziomem społecznego zaufania (Iyer i in. 2005). Poznań będący rdzeniem aglomeracji mniej sprzyja tworzeniu się więzi społecznych niż tereny wiejskie i małe miasta zlokalizowane wokół niego. Jednocześnie w porównaniu z badaniami przeprowadzonymi w 2009 r. notuje się generalny wzrost zaufania we wszystkich kategoriach. Wzrost poziomu zaufania w większym stopniu dotyczył Poznania, co doprowadziło do zmniejszenia się różnic odnotowanych jeszcze w 2009 r.

Mieszkańcy gmin tworzących strefę peryferyjną aglomeracji poznańskiej cechują się także nieznacznie wyższym poziomem partycypacji społecznej mierzonej przynależnością do organizacji społecznych. Poza tym, że w strefie peryferyjnej odnotowano wyższy odsetek osób należących do organizacji społecznych niż w Poznaniu, jej mieszkańcy częściej poświęcali czas tym organizacjom i pełnili w nich różne funkcje.

Wyniki badań potwierdzają wzrost zasobów kapitału społecznego, co ma duże znaczenie w kontekście wzrostu ich wagi jako czynników rozwoju społeczno-gospodarczego w dobie rozwoju nowoczesnej gospodarki.

Interpretując wyniki powyższej analizy, trzeba mieć na uwadze wieloaspektowość kapitału społecznego oraz ułomność stosowanych do jego oceny wskaźników (Bednarek-Szczepańska 2013). Dodatkowo, choć starano się zapewnić w badaniach próby porównywalne, zbliżone pod względem płci, wieku, wykształcenia i wykonywanego zawodu, to jednak trzeba zdawać sobie sprawę z ograniczeń takiej analizy i wniosków, które można z niej wyprowadzić.

Literatura

- Alesina A., La Ferrara E. 2000. Participation in heterogeneous communities. *Quarterly Journal of Economics*, August: 847–904.
- Alesina A. La Ferrara, E. 2002. Who trust others. *Journal of Public Economics*, 85: 207–234.
- Amin A. 1999. An institutionalist perspective on regional economic development. *International Journal of Urban & Regional Research*, 23(2): 365–378.
- Baron S., Field J., Schuller T. 2002. *Social capital. Critical perspectives*. Oxford University Press.

- Bartkowski J. 2007. Kapitał społeczny i jego oddziaływanie na rozwój w ujęciu socjologicznym. [W:] M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Bednarek-Szczepeńska M. 2013. Zróżnicowanie przestrzenne kapitału społecznego w Polsce – ujęcie przeglądowe. *Przeegląd Geograficzny*, 85(4): 573–597.
- Beim M. 2009. Modelowanie procesu suburbanizacji w aglomeracji poznańskiej z wykorzystaniem sztucznych sieci neuronowych i automatów komórkowych. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Benhabib J., Spiegel M. 1994. The role of human capital in economic development. Evidence from aggregate cross-country data. *Journal of Monetary Economics*, 34: 143–173.
- Bourdieu P. 1986. The Forms of Capital. [W:] J.G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York.
- Browne W. 2001. *The Failure of National Rural Policy*. Georgetown University Press, Washington, DC.
- Capello R., Caragliu A., Nijkamp P. 2009. Growth: Increasing Returns in Cognitive Knowledge Use. Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2009 – 059/3, Amsterdam.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2004. Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. [W:] J.J. Parysek (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002*. Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 13–24.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2005. Rozwój społeczno-gospodarczy w ujęciu regionalnym. [W:] T. Czyż, R. Rogacki (red.), *Współczesne problemy i koncepcje teoretyczne badań przestrzenno-ekonomicznych*. Biuletyn KPZK PAN: 8–23.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2006. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Churski P. 2008. Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Churski P., Dolata M., Dominiak J., Hauke J., Herodowicz T., Konecka-Szydłowska B., Nowak A., Perdał R., Woźniak M. 2018. Współczesne przemiany czynników rozwoju społeczno-gospodarczego. *Studia KPZK PAN*, 183: 67–88.
- Coleman J.S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94: 95–120.
- Coleman J.S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Belknap Press of Harvard Univ. Press, Cambridge.
- Czapiński J., 2008. Kapitał ludzi i kapitał społeczny a dobrobyt materialny: polski paradoks. *Zarządzanie Publiczne*, 2: 5–27.
- Czapiński J., Panek T. (red.) 2009. *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*. Rada Monitoringu Społecznego, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzani, Warszawa.
- Domański B., Noworól A. 2010. *Małopolskie miasta – funkcje, potencjał i trendy rozwojowe*. Małopolskie Obserwatorium Polityki Rozwoju, Kraków.
- Dominiak J., Konecka-Szydłowska B. 2012. Social capital in the Poznań agglomeration. *Bulletin of Geography* 18: 5–14.
- Durlauf S.N., Fafchamps M. 2004. Social capital. Working Papers 12, Wisconsin Madison – Social Systems.
- Działek J. 2011. Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Etzioni A. 1996. The responsive community. A communitarian perspective. *American Sociological Review*, 61: 1–11.
- Etzkowitz H. 2002. *The Triple Helix of University-Industry-Government. Implications for Policy and Evaluation*, Science Policy Institute, Stockholm, Working Paper, 11.
- Fukuyama F. 1997. *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*. PWN, Warszawa–Wrocław.
- Fukuyama F. 1999. Social capital and civil society. IMF Conference on Second Generation Reforms (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>).
- Gaczek W.M., Komorowski J.W. 2005. Kapitał ludzki i społeczny regionu jako element rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. [W:] W. Gaczek (red.), *Innowacje w rozwoju regionu*. Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 57.

- Gemmell N. 1996. Evaluating the impacts of human capital stocks and accumulation on economic growth: Some new evidence. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58: 9–28.
- Glaeser E., Scheinkman J.D., Shleifer A. 1995. Economic Growth in a Cross-Section of Cities. *Journal of Monetary Economics*, 36.
- Grzega U. 2015. Tradycyjne i alternatywne mierniki poziomu życia ludności w ujęciu teoretycznym. *Współczesne Problemy Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, (851)10: 77–87.
- Grootaert C., Van Bastelaer T., Puttnam R. 2008. *The role of social capital in Development*. Cambridge University Press.
- Grootaert Ch., Bastelaer van T. 2002. *The Role of Social Capital in Development. An Empirical Assessment*, Cambridge.
- Guiso L., Sapienza P., Zingales L. 2008. Social Capital as Good Culture. *Journal of the European Economic Association*, 6(2–3).
- Herbst M. 2007. Kapitał ludzki, dochód i wzrost gospodarczy w badaniach empirycznych. [W:] M. Herbst (red.), *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 98–125.
- Ishan J., Kelly T., Ramaswamy S. 2002. *Social capital and economic development: well-being in developing countries*. Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Iyer S., Kitson M., Toh B. 2005. Social capital, economic growth and regional development. *Regional Studies*, 39(8): 1015–1040.
- Janc K. 2009. *Zróżnicowanie przestrzenne kapitału ludzkiego i społecznego w Polsce*. Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Kaczmarek T. 2008. Aglomeracja poznańska jako region badania i działania. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 14–36.
- Kaczmarek T. 2017. Dynamika i kierunki rozwoju suburbanizacji rezydencjalnej w aglomeracji poznańskiej. *Acta Universitatis Lodzianis, Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 27: 81–98.
- Kamińska W., Heffner K. 2010. Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich. *Studia KPZK PAN*, 126.
- Komorowski J.W. 2010. Kapitał ludzki i jego współwystępowanie z sukcesem miasta (na przykładzie miast polskich). [W:] J. Słodczyk, E. Szafranek (red.), *Koncepcje i instrumenty zarządzania procesami rozwoju i rewitalizacji miast*. *Studia Miejskie*, 1: 213–233.
- Lin N. 2001. *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lucas R.E. 1988. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1): 3–42.
- Marshall M., Stolle D. 2004. Race and the city: Neighborhood context and the development of generalized trust. *Political Behavior*, 26(2): 125–154.
- Mata F., Pendakur R. 2010. *Social Capital Formation and Diversity in Canadian Cities*. *Meteropolis British Columbia. Working Papers Series*, 10-02.
- Matysiak A. 2000. Wpływ kapitału społecznego na mechanizm rynkowy. *Ekonomista*, 4.
- Molle W., Cappellin R., 1988. *Regional impact of Community policies*. Aldershot, Avebury.
- Onyx J., Bulen P. 2000. Measuring Social Capital in Five Communities. *Journal of Applied Behavioral Science*, 36: 23–42.
- Parysek J. 2008. Procesy suburbanizacji w aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 71–90.
- Portes A. 1998. Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24: 1–24.
- Portes A., Landolt P. 1996. The downside of social capital. *Am. Prospect*, 26: 18–22.
- Putnam R. 1995. *Demokracja w działaniu*. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków, Fundacja im. Batorego, Warszawa.
- Putnam R. 2007. E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2): 137–174.
- Rodríguez-Pose A. 2013. Do Institutions Matter for Regional Development? *Regional Studies*, 47(7): 1034–1047

- Romer P. 1986. Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94, 5: 1002–1037.
- Romer P. 1990. Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98, 5. II: 71–102.
- Rupasingha A., Goetz S.J., Freshwater D. 2000. Social capital and economic growth: a county-level analysis. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 32: 565–572.
- Rupasingha A., Goetz S.J., Freshwater D. 2006. The production of social capital in US counties. *The Journal of Socio-Economics*, 35: 83–101.
- Stachowiak K. 2017. Gospodarka kreatywna i mechanizm jej funkcjonowania. Perspektywa geograficzno-ekonomiczna. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Stone W., Hughes J. 2000. What role for social capital in family and how does it measure up? *Family Futures: issues in research and policy*. Australian Institute of Family Studies Conference (<http://aifs.gov.au/conferences/aifs7/stone.pdf>).
- Swianiewicz P. (red.) 2002. Consolidation or Fragmentation? The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe. LGI-OSI, Budapest.
- Swianiewicz P., Klimska U. 2005. Społeczne i polityczne zróżnicowanie aglomeracji w Polsce – waniłowe centrum, mozaika przedmieść. *Prace i Studia Geograficzne*, 35: 45–70.
- Szczepeński M.S., Bierwiazonek K., Nawrocki T. 2008. Kapitały ludzki i społeczny a konkurencyjność regionów. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Sztompka P. 2007. Zaufanie. Fundament społeczeństwa. Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Sztompka P. 2016. Kapitał społeczny. Teoria przestrzeni międzyludzkiej. Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Woolcock M. 1998. Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27(2): 151–208.
- Zarycki T. 2008. Dwa wymiary kapitału społecznego w kontekście polskim. *Pomorski Przegląd Gospodarczy*, 2(37): 49–52.
- Ziółkowski M. 2012. Kapitały społeczny, kulturowy i materialny i ich wzajemne konwersje we współczesnym społeczeństwie polskim. *Studia Edukacyjne*, 22: 7–27.

Social capital in the Poznań agglomeration – changes in the core–periphery system

Abstract: Currently, social capital is an increasingly important factor in socio-economic development, due to the important role it plays in the process of diffusion of knowledge and innovation (Chojnicki, Czyż 2004, Churski 2008, Dominiak, Konecka-Szydłowska 2012, Churski et al. 2018). The aim of the article is to analyze the diversity of social capital in Poznań agglomeration and its changes in 2009–2019. Two research questions were subordinated to the main goal: (1) What is the level of social capital in the Poznań agglomeration and what changes took place in the years 2009–2019? (2) What is the differentiation in the level of social capital in the core – periphery of the Poznań agglomeration and have there been any major changes in this respect? Social capital research was conducted on the basis of published data and questionnaire interviews with the inhabitants of the agglomeration. The indicators used in the analysis correspond to the three components of social capital identified in the literature: structural (networks, social groups and institutions), regulatory (general trust and trust in local authorities) and behavioral (social participation, cooperation, assistance). The empirical analysis carried out allowed establishing regularities regarding both diversity in the level and dynamics of development of individual components of social capital between the agglomeration core – Poznań and the peripheral zone. The results of the conducted research confirm the increase of the social capital resources, which is important in the context of their role in the socio-economic development in the era of modern economy. In a general approach, a higher level of social capital in the aspect of the regulatory and behavioral component was recorded in the peripheral agglomeration zone.

Key words: social capital, Poznań agglomeration, core, peripheral zone